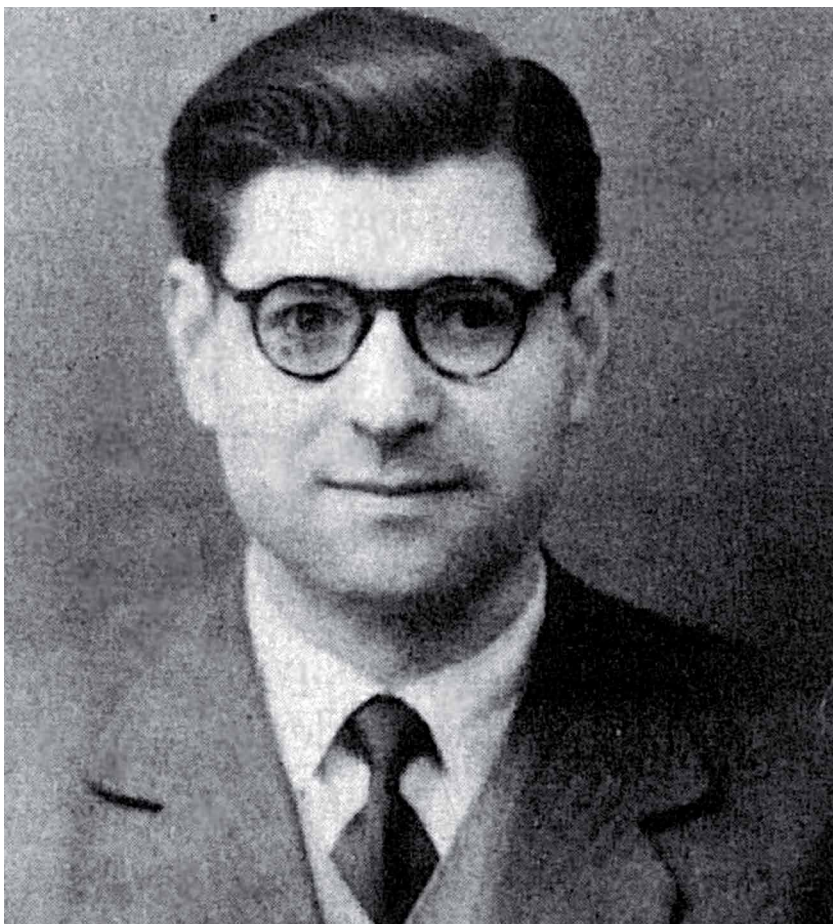

Desde a montaña ao val: Socialismo e resistencia armada na Galiza

Marcelino Villanueva "O Gafas", máximo dirixente socialista, da Federación de Guerrillas de Galiza e León

INTROITO. Unha aproximación á acción armada que levaron adiante os militantes do PSOE na Galiza após o xenocidio de 1936 e nos primeiros anos da ditadura franquista require necesariamente atender á introdución social e a influencia que a sección galega do PSOE mantiña no País no período da II República e mesmo da I Restauración, á práctica política desta organización, cuxas posicións, agás no momento que se abre en 1934, mesmo

desde a súa colaboración coa Ditadura de Primo de Rivera, non son as máis proclives para unha vía insurreccional, á propia táctica política que define o PSOE para derrubar o franquismo, coa divisoria que marca a fin da II Guerra Mundial, e a situación que xera no pobo galego, particularmente naqueles sectores non afeitos aos réximes totalitarios, tanto no seu estado de ánimo, como no propio espírito de supervivencia á brutalidade da represión.

Non son unha argallada literaria os versos de Cabanillas dos que botamos man para titular este artigo, xa que non está suxeito a ningún tipo de discrepancia que os militantes socialistas participaron na resistencia desde o primeiro momento, mesmo cando esta se limitaba exclusivamente á condición de fuxidos e, por suposto, que os mesmos van estar presentes na totalidade dos frontes de loita armada cando menos até 1947. Non debe, porén, sorprendernos o peso cuantitativo e tamén cualitativo de militantes da sección galega do PSOE neste período, á vista de que esta forza política era a de maior implantación na Galiza. A pé feito acordamos non etiquetar como 'guerrilleira' a practica armada partillada polos socialistas na Galiza, posto que, na maioría dos casos, non se dan as condicións para que a poidamos caracterizar deste xeito, agás naqueles casos onde militantes do PSOE partillan dos organismos argallados arredor do PCE e, neste caso, si na Federación de Guerrillas da Galiza e León. Reparemos que aquilo que Régis Debray deu por caracterizar como unha innovación cubana na súa obra clásica *A Guerra de Guerrillas* –"o político e o militar forman un todo orgánico consistente no exercito do pobo, cuxo núcleo é o exercito guerrilleiro. A forza guerrilleira é o embrión do Partido"– xa fora posto en marcha moitos anos antes nos montes da Galiza oriental por un puñado de guerrilleiros, na súa dirección de orientación socialista, que foron núcleo guerrilleiro e partido.

Aínda que calquera estudo e análise sería da oposición armada ao franquismo precisa dun estudo do período anterior, posto que non se pode separar esta oposición armada das circunstancias que a fixeron posíbel e do contexto en que operou, limitacións de orde espacial e a necesidade de non desenfocar o obxecto do estudo obríganos a centrarmos o relato en dous aspectos. A organización política con maior introdución social, peso electoral e influencia no move-

Congreso constituinte da Federación de Guerrillas de Galiza e León nos montes do Ferradillo en 1942. De arriba a abaixo e de esquerda a dereita: Xosé Vega "Animas", Pedro Voces "Pitacega", Guillermo Morán, Eduardo Pérez "Tameirón", Mario Morán, Marcelino de la Parra "Parra" ou "Casas", Antolín M. Paciencia, César Ríos, Marcelino Fernández "O Gafas", Abel Ares, Pedro Lamas "Pedrín", Victorino Nieto, Cuñeira, Abelardo Macías "Lebre", Manuel Girón e Enrique Oviedo "O Chapa". Foto Arcadio Ríos

mento obreiro da Galiza da II República polo seu control da UXT, de xeito moi particular na Galiza interior e nas cidades de Ferrol e Vigo, é sen dúbida algunha o PSOE. Así as cousas, non debe sorprendernos o papel que desempeña na actividade armada, ben sexa no monte, ben sexa como enlace, do elemento labrego e, de xeito moi particular, daquelas sociedades agrarias vinculadas á Federación de Traballadores da Terra. Serán estas persoas vinculadas ás referidas sociedades, xunto co núcleo familiar e de amizade dos fuxidos, quen sustente o esforzo da resistencia armada, até o punto que, no momento en que o novo réxime comece a bater contra eles, se comeza a escribir a fin da

loita armada. Porén, o peso social e institucional dos socialistas será proporcional á situación de división que viven os socialistas fraccionados en tres agrupacións, mais cun crecente peso do sector vinculado a Largo Caballero que mantivera unha posición máis combativa na Folga Xeral Revolucionaria de 1934. Non é casual que moitos dos dirixentes destes primeiros tempos da loita foron detidos ou participaron en accións armadas no particular Outubro vermello galego, nin tampouco que a resistencia fora máis virulenta naquelas comarcas do País onde esta revolución tivo máis influencia. Pénsese, por pór un exemplo, nas Terras da Ribeira Sacra, o auténtico Leningrado do 34 galego

en base ao eixo dos mineiros de San Clodio e Sober e aos ferroviarios de Monforte, onde xurde unha das primeiras partidas liderada polo alcalde socialista de Ribas de Sil, Marcelino Fernández Prada.

Se ben este é un aspecto sobre o que volveremos de xeito máis demorado a medida que demos continuidade ao traballo, o movemento armado na Galiza vai ter un carácter peculiar ou autóctono, que deriva da súa propia orixe naqueles fuxidos que se botan ao monte ao escaparen da brutalidade e do xenocidio que estaban a levar adiante os fascistas. Aqueles que se botaron ao monte nos primeiros días, como os que o fixeron a medida que avanzaba o conflito pola brutalidade

César Ríos Rodríguez, dirixente socialista da Federación

imaxinábel da represión –se ben destacaban aqueles de maior conciencia política e, por conseguinte, cuxa vida corría máis perigo– tiñan como móbil central salvar a súa vida. A súa foi unha marcha espontánea, sen ningún plan preconcebido, que cubre a práctica totalidade da xeografía da nación e que ten moi presente a causa da durísima represión e as secuelas da mesma. A documentación de que dispomos destes primeiro momentos da loita sitúa xa no monte un número importante de fuxidos, cun peso destacado do elemento socialista, de xeito moi particular nas comarcas do norte da Coruña, Lugo e Ourense. Xa asoman os nomes do ‘Trancas’ en Ferrol, ‘O Gardarríos’ na Mariña e na Corda, ‘Girón’ no Bierzo ou ‘Santeiro’ no Eo-Navia. O Presidente da Casa do Povo de Ourense, Ramiro Losada, nun informe elaborado a finais de 1938, falaba de nove guerrillas nas Terras de Valdeorras e na Ribeira Sacra, á fronte das cales atópanse dirixentes socialistas, agás no grupo de Córcomo en Vilamartín de Valdeorras, onde o seu responsábel foi o dirixente nacionalista Antón Arias ‘Clavel’, fusilado no outono de 1940 e inmortalizado polo poeta Delgado Gurriarán no *Cancioneiro da Loita Galega*.

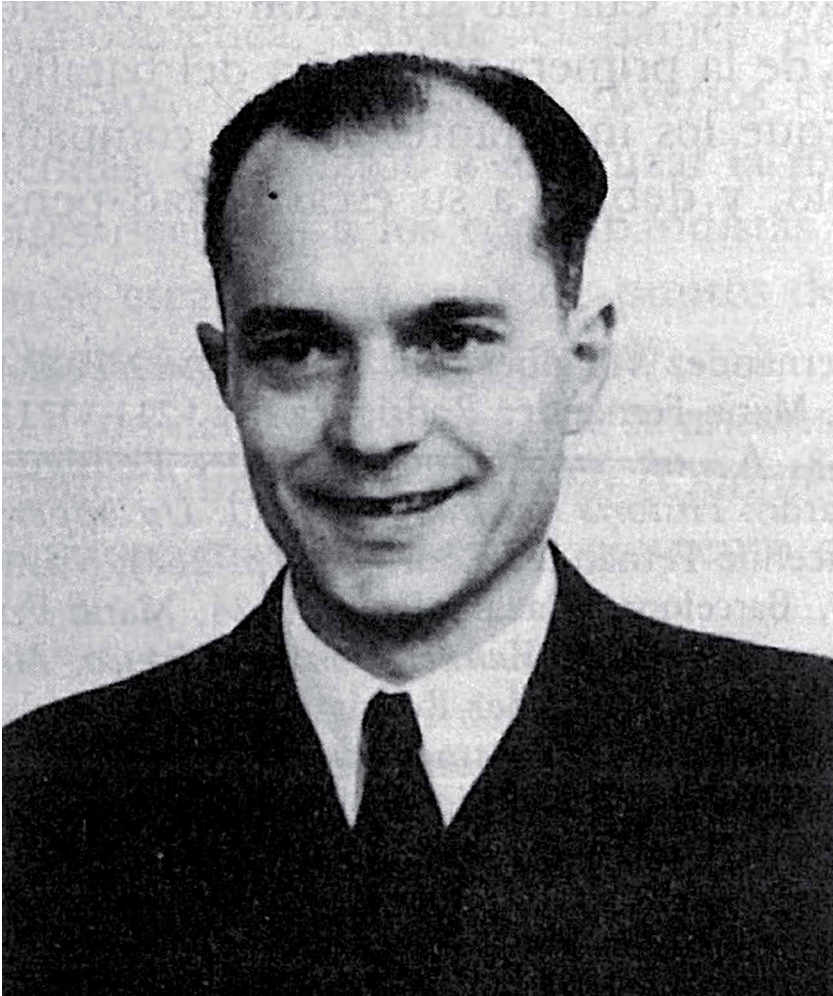
O DÍA A DÍA DOS “PARTISANOS DA HONRA. A orientación política da Federación Socialista Galega, na liña do que viña defendendo Prieto, respondía a manter a organización do Partido o máis intacto posíbel até que actuasen os aliados contra Franco, o que tiña como correlato arriscar o mínimo posíbel nunha acción política que non estivese vinculada ao desenvolvemento da II Guerra Mundial e, de xeito moi particular, a liña definida polo Reino Unido. Así as cousas, para alén da actividade armada –unha actividade armada que reviste unhas características moi particulares– a afiliación socialista centrará os seus esforzos na etapa que nos ocupa en potenciar plataformas unitarias de oposición ao franquismo, baixo os vectores do

anticomunismo e do antinacionalismo, apoiar directamente o esforzo de Guerra Aliado e, xa ao final do período, dar unha saída a aquela parte da súa militancia máis comprometida coa resistencia. Sexa como for, imos previamente periodizar o día a día dos militantes socialistas neste período, o que implica considerar a evolución dos acontecementos internacionais vinculados á II Guerra Mundial, onde os socialistas situaban o punto para rematar co réxime de Franco. Así as cousas, enfrontamos un primeiro período de práctica inactividade entre 1936-1942, inactividade marcada pola suposta ‘invencibilidade’ do que dá conta o exército a Alemaña nazi, mais tamén pola desorganización da Federación Socialista Galega que, até ese ano, no volve a conectar co Comité Executivo do PSOE. Atopámonos cun segundo período que arranca no propio 1942 e que remata en 1947, caracterizado, nun primeiro momento, polo optimismo marcado por unha mudan-

za no curso da guerra após a Batalla de Stalingrado, a derrota dos réximes fascistas e o convicción do derrocamento do réxime franquista e, nun segundo momento, pola frustración que xera o mantemento de Franco no poder e a traizón de Estados Unidos, mais particularmente do Reino Unido, no seu compromiso de facer posíbel un cambio de réxime que Prieto pactará como unha Monarquía con Don Xoán á fronte.

A posición máis contradictoria en relación coa loita armada vaise dar no Partido Socialista, posto que se, desde o primeiro momento e até o ano 1947, boa parte dos dirixentes máis cualificados da mesma eran militantes da formación, a mesma non corresponde cun apoio e compromiso do aparato socialista coa acción armada. Así, Xosé Paz Vázquez, Coordinador Xeral da Federación Socialista Galega no período 1942-1948, nunha entrevista realizada en Setembro de 1996, afirmaba que: “Houbo mem-

Mario Morán García, dirixente socialista da Federación

bros do PSOE na maior parte dos grupos guerrilleiros, controlando varias agrupacións, mais fixérono case en oposición directa a política oficial. O Obxectivo do PSOE era o manterse o máis intacto posíbel até que actuasen os aliados contra Franco". Na mesma liña, Marcelino Villanueva ('O Gafas'), nas súa memorias, recolle que: "Nunca o Partido como tal, as divisións internas tampouco favorecían unha toma de posición, apoiou publicamente a Guerrilla, mais co seu tradicional posibilismo xogou a carta da resistencia armada dos seus correligionarios mentres lle serviu. Así, os guerrilleiros socialistas decidiron sempre segundo o seu criterio propio, á marxe das executivas, tanto do interior como do exterior". O propio Villanueva lembra que non existía confianza na guerrilla, até o punto que os mesmos socialistas negaban aos seus correligionarios capacidade para dirixiren a guerrilla, como aconteceu na súa primeira entrevista co Coordinador Xeral da

Federación Socialista Galega. É máis, nunha consulta á dirección do PSOE no exterior sobre a postura a manter en relación a loita armada, o delegado da mesma retrucoulle: "Compañeiro Marcelino, socialistas coma ti non precisan consultar". Á vista esta que a posición dos socialistas non deixa de ser esquizofrénica e que a mesma está definida máis pola actitude dos militantes –aqueles militantes que fuxiron ao inicio do alzamento da besta e se tornaron proscritos– que nunha decisión política como sería a organización da guerrilla que, no seu momento, promoverá o PCE.

Atendendo ao que vimos de referir, non debe estrañarnos logo que, coa excepción do acontecido no ámbito de actuación da Federación de Guerrillas da Galiza e León, onde as actuacións armadas, como xa afondaremos posteriormente, se intensifican a partir do 1942, no resto do territorio nacional a resposta armada dos socialistas perderá folgos desde

o momento en que se reconstituíu a súa dirección na Galiza e esta, á súa vez, contacta coa dirección estatal no interior e no exterior. Así as cousas, as agrupacións de base socialista que operaban nas diferentes comarcas galegas dan un paso cualitativo a partir de finais de 1938 no que viña a ser a súa práctica armada habitual, vinculados a golpes económicos para garantir a súas necesidades máis inmediatas, práctica que inician cando se estreita o cerco sobre amizades e familiares que converte nun perigo alimentarse onde o facían nos primeiros momentos, e inician unha serie de accións que atenden ao que coñecemos como 'propaganda armada', operacións de castigo ás persoas implicadas na represión e golpes contra aquelas que se estaban a enriquecer co réxime, de xeito moi particular co estraperlo controlado, como é sabido, pola propia Falanxe e nomeadamente a Sección Feminina. Non son logo un caso illado as accións que se levan nas terras de Valdeorras e do Bierzo contra os cregos, na súa condición de colaboracionistas da represión ou mesmo na tradición do clero 'trabucaire' que aparecendo no período 1937-1980, 5 axustizamentos na área de Póvoa de Sanabria (1937-1940), outros 7 na diocese de Ourense, outros 5 na diocese de Astorga, mais tamén Ibias no Eo-Navia, en Santa Cruz en Ribadeo ou "aquele cura de camisa azul", Benigno García Méndez, en Seoane do Caurel. Non era o anticlericalismo o que empuxaba as operacións contra os cregos, senón que, na altura, igual que en moitas áreas da Galiza no período republicano, representaban a autoridade social e colaboraron dun xeito ou outro na morte de moitos dos seus que se negaban a ser ovellas. O clero non vai ser a única vítima dos fuxidos, tamén a súa reacción chegará ás autoridades franquistas, aos delatores, aos represores, conseguindo, en moitos casos, diminuír o número deste e mesmo operar de contrapeso. Porén, a falta de organización na contra de

Guerrilleiros no monte ás beiras do Sil en 1944. Arcadio Ríos, César Ríos, Victorino Nieto e Siverio Yebra

homoxeneizar os obxectivos diversificados. Xa no norte galego, a partir de 1939 comezan as primeiras accións contra recoñecidos falanxistas, organizadas e executadas por socialistas, onde destacan o represor Eladio Teixeira en Barreiros ou o xefe Provincial da Falanxe en Lugo, Xosé Viador. Polas terras do Barco, de Lemos ou de Bierzo, naquelas mesmas datas no Concello de Balboa eran axustizados os recoñecidos falanxistas Domingo Vilar, Valeriano Gomez, Luís González e Xosé Álvarez, todos eles alcaldes pedáneos e algún implicado na represión, en Castexeira-Sober, o garda civil Nicasio González. Unha consideración diferente merece o ataque ao destacamento da Lexión estacionada na Veiga de Espiñaireda que rematou coa morte do oficial de maior rango do rexemento e a detención de catro falanxistas, axustizados tras seren xulgados pola xustiza popular dous días despois.

A lóxica da política da dirección socialista de vincular a caída do franquismo ao triunfo dos aliados na II Guerra Mundial, unha lóxica que, no plano táctico, se vai ver testada polos manexos de Prieto e os seus acordos cos británicos, vai levar esta forza política a colaborar de xeito

activo no esforzo de guerra contra as potencias do Eixo, ocupando o noso país un lugar destacado nese quebracabezas que se vive no neutral Estado español do Franquismo. Non vai diferir a operativa dos socialistas na Galiza no seu apoio aos aliados da que mantiveron o resto de forzas de oposición ao réxime. Se cadra, o caso máis estudado e o do PNV e o Departamento de Estado de Estados Unidos, mais tamén mantiveron relacións privilexiadas coa forzas en conflito o conxunto das forzas antifranquistas, mesmo a CNT que colaborará tamén de xeito moi decido con Estados Unidos e co Reino Unido. O principal labor desta equipa de espionaxe organizada polos socialistas na Galiza vaise centrar no control dos recursos naturais que requiría o esforzo de guerra, isto e o volframio, en vixiar o tráfico marítimo na costa galega do mesmo para evitar o seu traslado ás factorías de Alemaña, onde era transformado nunha ferramenta da industria militar e por último –mais non por iso menos importante– na creación e colaboración coa rede de evasión de soldados ou perseguidos da Europa ocupada. Hai que destacar no control do tráfico marítimo toda a rede de vixiar que desde Ferrol até Ribadeo articularon

os socialistas; a outra área da costa galega estaba sometida ao control da CNT, onde os socialistas mariños desempeñaron un papel central, ao porren, desde 1942, o movemento de barcos co destino a Alemaña en mans do Consulado Británico en Ribadeo que, á súa vez, transmite a información dos fretes ás súas forzas aéreas ou navais a fin de interceptar os destinos. Un papel semellante desempeñárono os militantes socialistas, algúns deles en réxime de prisioneiros, outros como traballadores que estaban ocupados nas minas de Silleda e de Casaio, que transmitían puntual información do ritmo de produción; esta información tamén chegaría de xeito detallado aos consulados de Vigo e Coruña. Así se explica a grande actividade militar que vai vivir a costa galega entre 1943 e 1944, coa presenza continua de avións da RAF e submarinos alemáns, situándose o centro deste combate na área da Mariña e Ortegal, onde destacan pola súa espectacularidade o afundimento dun submarino na Ría do Barqueiro en Abril de 1944 e o traslado da tripulación alemá ao arsenal de Ferrol, ou mesmo a existencia dun cemiterio do exercito alemá no cemiterio da Coruña. A rede de evasión da Europa ocupada vai ter unha

Militantes da Federación de Guerrillas de Galiza e León no Bierzo en 1944. De arriba a abaixo e de esquerda a dereita: Guillermo Morán, Mario Morán, Evaristo González "Rocesvinto", Arcadio Ríos e Abelardo Macías "Lebre"

encrucillada central na Galiza, cunha vía que seguía a entrada polo norte do País e que tiña o seu punto neuráxico en Foz, e outra vía que discorría polo sur e que tiña a base de operacións na facenda do escocés Alexandre Easton en Ponferrada. O destino dun e doutro dos traxectos era a central da intelixencia inglesa na Europa ocupada situada, desde o inicio, da contenda na cidade portuguesa do Porto, se ben a rota ao Porto implicou pór en marcha unha ampla infraestrutura que incluía mesmo hospitais, como o que funcionou en Foz entre 1942 e 1945, financiado por fondos británicos e utilizado indistintamente por soldados escapados da Europa ocupada e fuxidos galegos que participaban na resistencia, situado no palacete de estilo indiano da nai do socialista Ramón Couto e atendido por dous médicos represaliados, militantes antes do Alzamento de Esquerda Republicana, Xosé Mel e Miguel Piedra.

Xa fixemos mención de que as relacións entre a organización do Partido Socialista e a súa militancia na fronte armada non estivo exenta de problemas, mais a discordia superou tamén a procedencia xeográfica destes, ao operar de facto unha Federación Socialista Galega que agrupaba a militancia das comarcas galegas do Bierzo e do Eo-Navia e outra militancia socialista; falamos dos asturianos que participaban na Federación de Guerrillas da Galiza e León, que só manteñen relación orgánica coa executiva dos socialistas asturianos e xa directamente co dirección estatal no interior e no exterior. As diverxencias da afiliación socialista foron obxecto das memorias do propio Marcelino Villanueva ('O Gafas') que lembraba que: "non existía ningún contacto co executiva galega do PSOE, o meu contacto era Teodomiro Menéndez a través dun avogado de Foz [fala de Ramón Couto] e con Ramón González Peña, a través de Gabino Sánchez". Os contactos directos con Teodomiro Menéndez, grande líder histórico do SOMA e do socialismo asturiano nas

tres primeiras décadas do século XX, deputado na II República e persoa a quen lle tocou presidir a Comuna asturiana do 1934 ou co tamén dirixente do SOMA e deputado Ramón González Peña dan a medida do peso que no socialista asturiano tiña o propio 'Gafas', membro da executiva do SOMA, dirixente da JSU con Antón Llaneza e un dos grandes líderes do 1934. A Federación Socialista Galega, actuante naqueles anos de ferro que se inician co alzamento fascista e remata arredor de 1947, nada ten a ver coa potente organización do período republicano, ao ficar practicamente desarticulada, coa súa actividade reducida aos núcleos urbanos de Vigo, A Coruña e Ferrol, ás minas de Silleda e á Mariña de Lugo, cuxa posición era cualitativa e cuantitativamente determinante, até o punto que acollía a sé da executiva galega da organización. O propio feito de que o coordinador da Federación Socialista Galega entre 1942 e 1948 fose un veciño de Foz fixo que as relacións coa dirección estatal no interior e no exterior –primeiro en México e despois en Francia– ou mesmo as relacións co resto das forzas de oposición se levasen desde alí. O proceso de esgotamento desta forza política non foi diferente ao doutras

forzas de oposición, se ben no caso do PSOE debemos destacar a progresiva fuga de cadros e militancia que, ao longo desta etapa, vai ter cara ao PCE, fundamentalmente por veren nesta forza unha consecuencia e firmeza na oposición que non se vinculaba aos socialistas. Así, a deterioración desta organización até a caída en 1948 da Comisión Executiva Galega vai ser evidente, como detallan os informes doutras forzas coa que partillan loita e mesmo o aliado como é o PG que, en sucesivos informes afirma: "O Partido Socialista foi reorganizado na Galiza principalmente por iniciativa de elementos alleos, principalmente madrileños e asturianos. Os socialistas galegos decláranse partidarios da autonomía, aínda que no fondo son a forza máis receosa para as nosas aspiracións, xa que antepoñen a disciplina central a toda obriga de galegos." (Xaneiro 1945), continuando un mes despois: "Teñen forza en Vigo e Ferrol, algún elemento illado noutras cidades e no norte de Lugo. Politicamente apoian a autonomía da Galiza".

O GARDARRÍOS OU O ESFORZO DOS MELLORES FILLOS DO POVO. Á altura de Decembro de 1933, Luís Trigo Chao, Presidente da Agrupación

Enteiro laico en Mondoñedo en 1933 presidido entre outros por Luís Trigo Chao "O Gardarríos", terceiro pola esquerda, na altura Presidente da Agrupación Socialista de Mondoñedo

Socialista de Mondoñedo escribía nas páxinas do semanario socialista viveirense *El Momento* que: "as revolucións non se fan con auga de colonias, senón entregando o sangue dos mellores fillos do povo." Estas palabras, que serían retrucadas por outro destacado socialista mariño, residente en Madrid, Agapito García Atadell, como unha brincadeira dos Largo Caballeristas no seo da loita interna que vivía o PSOE, rematou por ser proféticas para os dous protagonistas. Luís Trigo ('O Gardarríos'), non foi un militante calquera, pois, malia o protagonismo que acadou, tanto nas loitas sociais e políticas que se viviron en Mondoñedo e na Mariña a finais dos 20 e durante a II República como, dun xeito moi particular, pola súa longa etapa na clandestinidade armada, a súa figura rematou por diluír o esforzo de loita no ámbito político e militar dos socialistas mariños. A sombra do 'Gardarríos' é tan alongada que sitúa nun segundo plano que a Federación Socialista Galega tiña preto de 80 afiliados na Mariña, un número moi alto para o que era o PSOE no momento, mais tamén para unha situación de clandestinidade, concentrados basicamente en Foz, Mondoñedo e Viveiro, se ben conta-

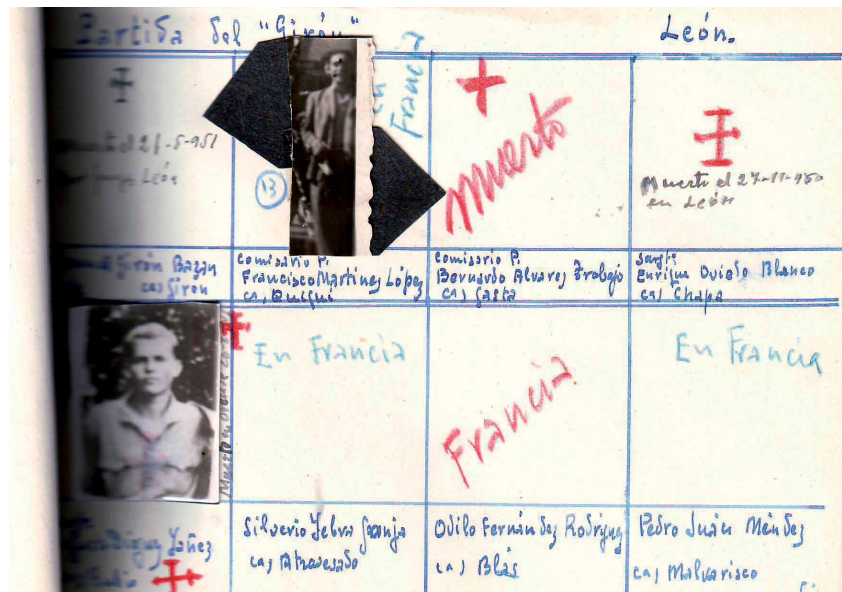
ba con presenza na totalidade dos concellos costeiros do norte galego e cunha presenza en varios do interior, como Lourenzá, Trabada, Alfoz, Ferreira, Abadín, Pastoriza ou Vilalba. A reorganización do socialismo do norte galego vén da man de dous factores. Primeiramente, o novo rumbo que toma a II Guerra Mundial após a batalla de Stalingrado e ao retorno á zona de militantes socialistas que fixeran a guerra co Exército da República unha vez cumpridas as condenas, onde destacan cadros como Amalio Rodríguez, dirixente do Sindicato de Choferes da UXT en Valencia e militante da JSU, Antón María Rodríguez, 'Antón María de Simón', membro do V Rexemento, afiliado antes da guerra ao Sindicato de Panadeiros e, de xeito moi particular, Ramón Couto, dirixente do sector prietista da JSU, colaborador de Nova Galiza e persoas que afiliaría ao PSOE a Francisco Vázquez e Fernández Moreda. A afiliación socialista estaba formada por vellos socialistas (Graciano Leivas, Francisco Fuente ou Dodelino Trigo...), algúns dirixentes republicanos que se reorganizan agardando o cambio de réxime (Xosé Mel, Ex Presidente Esquerda Republicana en Foz, Ramón García, tamén da Unión Republicana) e novos cadros fillos de

represaliados (Leopoldo Carro, fillo do secretario da Agrupación Socialista de Betanzos ou Xosé Paz, fillo do expresidente da Agrupación Socialista de Foz que pasaría a ocupar a responsabilidade de Coordinador Xeral do PSOE na Galiza entre 1942 e 1948). Na súa composición social predominan os labregos, asalariados do sector da conserva, un número significativo de mariñeiros, para o escaso peso dunha actividade controlada pola CNT, mais tamén conta con comerciantes e artesáns, seis profesionais liberais e dous funcionarios públicos.

Luís Trigo é un home maduro cando se bota ao monte, xa non só pola idade, posto que ia camiño dos 47 anos, mais porque atesouraba atrás del unha notábel práctica política, ben na organización do Sindicato de Traballadores da terra de Mondoñedo, ben na organización do Partido, en que era unha praza forte de Esquerda Republicana, ben na súa colaboración nas xeirras de propaganda do PSOE na Mariña central e, por suposto, polo seu destacado papel na Revolución de 1934 que remataría coa súa suspensión como concelleiro e coa detención por preto de catro meses. Non era un descoñecido e, se cadra por iso, aqueles seis homes que se orga-

Ficha da Garda Civil sobre a partida do Girón na que se recollen datos de cada un deles e dúas fotos de guerrilleiros, entre eles un dos últimos membros do maquis hoxe vivos, o berciano Francisco Martínez "Quico"

nizaron na súa partida a finais de 1936 e que comezaron a bater no réxime en 1937 sexan auténticos descoñecidos. Canda el, naquelas primeiras accións que se intensifican entre 1937 e 1941, atopamos a socialistas como Roberto Alonso Ramos ('O Barbas'), natural de Cienfuegos, Cuba, que operaba na zona de Vilalba e atoparía a morte en 1948, Antonio Campoamor ('Pin') que remataría por integrarse na Federación de Guerrillas da Galiza e León, Xermán Méndez García, Perfecto Requeixo ('O Tarrelo'), natural de Abadín asasinado en 1946, Venancio Seoane ('Pasoslargos'), militante da CNT que se iniciou na guerrilla co 'Santeiro', o mítico escapado de Ibias e atoparía a morte en Outubro de 1948. Algunhas daquelas primeiras accións do Gardarríos responde á lóxica da actividade armada dos fuxidos e así atopamos golpes que responden a dar respostas á mera necesidade económica, outros a facer presión sobre o clero que estaba a colaborar co réxime, como o asalto as reitorais de Santa Cruz ou Obe en Ribadeo, se ben entre 1939 e 1941 atopamos o loitador máis activo contra o aparello represivo do réxime, como o intento de atentado contra un garda civil no Valadouro en 1941 e, por suposto, o axustizamento do falanxista focego Eladio Teixeira, persoa clave, xunto co seu irmán médico, na represión nas terras da Mariña, Ortegal e Eo-Navia, nas Curvas da Maradona, entre Lourenzá e Barreiros, en Xuño de 1939. Á mesma lóxica responde a eliminación física no verán de 1940 do xefe da Falanxe na provincia de Lugo, Xosé Viador Vieira, asasinado na Fraga Vella, mentres volvía con estraperlo de grao do campamento que as 'Frechas' tiñan instalado no verán na Casa da Administración de Sargadelos. A imaxe que existe do Gardarríos, moi mediatizada polo xeito que el tiña de entender a clandestinidade, onde as máis elementais regras non eran observadas, debuxou unha falsa imaxe de Riobarba, en que ten a ver ao sentido que este daba á disciplina, á militancia e á

propia actividade armada. No tocante a este último tema, debemos falar da creación, no caso de prosperar, do que sería a primeira agrupación guerrilleira da Galiza, a 'Agrupación Thapaieef', fundada en 1938 e cuxa dirección estaba formada por Luís Trigo (socialista), Secretario Xeral, Xosé Castro (socialista), Propaganda e Xosé Neira (cenetista). Segundo publica *Liberación*, periódico mural da III Agrupación, en Abril de 1948, ao referirse a este suceso: "Naquel novembro de 1948 cando un grupo de 14 ou 15 compañeiros acordamos organizar esta guerrilla a nosa moral era do máis elevada pero desgraciadamente durou pouco esta organización por falta de seriedade e honradez dalgúns que facían parte desta Guerrilla Thapaieef que rematou os seus días en 1941". O documento que manifesta a vontade de partido guerrilla, que si que daría froitos coa Federación, non deixa de expresar unha dura crítica ao ortegano Neira e mesmo dar aínda máis luz do como e do quen da súa morte. Paralelamente, participará da vida orgánica do PSOE na Mariña, ao colaborar no seu voceiro *Forja*, onde asina asinando como 'O Gardarríos de Viloalle', unha sección que se titulaba parte de guerra, boletín este que se editaba nun ciclostil que Trigo levantou nun asalto á Irmandade de Labradores de Abadín, ou das accións de propaganda armada, onde destacaría o bombardeo figurado de Foz, coincidindo coa caída de Berlín en mans do Exército Vermello, con fogos de arti-

ficio que gardaran das festas do San Brais e que rematou co acuartelamento dos falanxistas locais no cuartel que o Exército tiña na bocana na Ría.

A FEDERACIÓN DE GUERRILLAS DA GALIZA E LEÓN OU A GUERRILLA PARTIDO.

A existencia da Federación de Guerrillas da Galiza e León, unha organización pluralista, democrática e unitaria, pon en evidencia a falacia de moitas afirmacións que se teñen feito, tanto nos medios oficiais, como paraoficiais, sobre a composición social, mais tamén sobre a orientación ideolóxica do movemento armado, e primeiramente é a negación rotunda de que o movemento guerrilleiro na Galiza foi un apéndice ou simplemente estivo hexemonizado polo PCE. Así, en toda a súa traxectoria, os comunistas nunca lograron o control da mesma. Aínda que pluralista, foron militantes socialistas, desvinculados das directrices da Federación Socialista Galega, mais en contacto coa dirección interior e exterior do PSOE e da Federación Socialista Asturiana, os que tiveron o poder efectivo da Federación de Guerrillas da Galiza e León e orientaron a súa estratexia. Porén, o feito realmente importante desta vén destacado noutra cuestión, xa que foi a primeira guerrilla organizada en todo o territorio do Estado español, anterior en case tres anos ás Agrupacións impulsadas polo PCE, e serviu como modelo ás referidas Agrupacións. Foi tamén arredor desta onde apareceu o primeiro periódico guer-

Na foto da esquerda Xosé Paz Vázquez (o da dereita), secretario de executiva galega do PSOE entre 1942 e 1948, detido nese último ano canda toda a executiva. Foi unha persoa chave na rede de espionaxe inglesa na Galiza.

Na foto de abaixo, Ramón Couto, home de contacto entre a dirección da Federación de Guerrillas de Galiza e León e a Executiva da Federación Socialista Asturiana. Na súa casa en Foz instalouse, a comezos da década dos 40, un hospital clandestino financiado polo consulado inglés en Ribadeo

rilleiro *El Guerrillero* que, despois, sería imitado, incluso no título, polas outras organizacións armadas. O elevado número de fuxidos, o apoio popular nas comarcas en que se movía e a preparación política e militar dalgúns dos seus integrantes activaron a creación dunha guerrilla organizada en datas que mesmo coinciden no tempo coa fin da Guerra que se librou no territorio español; non así no galego, que só foi sometido, primeiro, a un golpe de estado e, despois, a un proceso de xenocidio dos seus sectores máis lucidos por parte da barbarie fascista.

Non podemos deixar de pór en valor o carácter peculiar e os aspectos específicos da mesma que da á Federación de Guerrillas da Galiza e León unha identidade propia que merece a pena destacar. Foi unha guerrilla autóctona que non contaba entre os seus integrantes con combatentes chegados da resistencia francesa. É máis, os socialistas e os cenetistas, parte maioritaria da organización, non recibiron apoio do exterior das súas respectivas formacións, polo que se viron privados de elementos chegados de fóra. Iso si, sendo a base guerrilleira maioritariamente procedente das comarcas en que desenvolveron as accións armadas, isto é as comarcas da Galiza administrativa e irredenta que sinalamos ao comezo, cómpre destacar a incorporación dalgúns cadros decisivos procedentes de Asturias, uns fuxindo da caída da Fronte Norte, outros fuxidos de destacamentos penais. Aclarémo-

nos: estamos diante dunha guerrilla que tivo a súa base de acción nas comarcas da Galiza irredenta da Cabrera, O Bierzo, Póvoa de Sanabria, as Terras do Eo-Navia, as zonas de Valdeorras e o Bolo, así como a zona da montaña de Lugo, desde Quiroga a Fonsagrada, pasando polo partido xudicial de Becerreá. A Federación foi unha organización plural no político sob a dirección socialista, mais, á diferenza de ningunha das Agrupacións, ningún partido político controlou a organización guerrilleira. Eran os mesmos guerrilleiros que fixaban a estratexia político-militar: eran, en definitiva, seguindo a senda vietnamita, iniciada en Cuba e teorizada por Régis Debray, guerrilla e partido. A pesar dese importante pouso socialista, non podemos esquecer as achegas dos cadros anarcosindicalistas que participaron desde o primeiro momento na resistencia e, xa que logo, na fundación e consolidación da Federación, ao ocuparen algúns destes postos importantes na dirección da organización. Outro aspecto que merece especial atención son as razóns que levan a consolidar unha guerrilla de fuxidos, fenómeno tamén característico da Federación, se cadra, como afirma Secudindo Serrano, o maior especialista no tema. A explicación hai que buscala no feito de que as comarcas onde se desenvolve o pequeno propietario rural, o xornaleiro e o mineiro xa partillaban lazos de clase e mesmo militancia política desde os anos vinte, o que

tronza coas visións conservadoras sobre a propiedade.

Un apuntamento a parte merece a composición social deste destacamento que deixa a todas luces claro que eran as clases populares as que resistían a ditadura franquista, até o punto de que 75% dos guerrilleiros eran asalariados e 25% eran labregos, pequenos propietarios ou caseiros. Así, entre os asalariados, 35% eran xornaleiros, 25% mineiros e o 10% restante eran profesionais, sendo 70% dos membros da guerrilla solteiros, non permitíndose na mesma a participación de mulleres. Os postos de maior responsabilidade exercéronos mineiros e xornaleiros, supomos que por contar cunha maior consciencia política. Mais, para alén daqueles guerrilleiros máis míticos como 'O Santeiro' de San Antolín de Ibias, nas Terras de Eo-Navia, Girón Bazán nas Terras do Bierzo, morto á traizón en 1951 despois de 12 anos no monte que decidira non abandonar a loita após a deserción ordenada por Prieto, non podemos esquecer citar os seus grandes cadros, isto é Marcelino Villanueva ('O Gafas'), os Irmáns Morán, os Irmáns Ríos e Marcelino de la Parra, auténticos líderes desta loita. 'O Gafas' era un vello cadro do SOMA e da executiva da Federación Socialista Asturiana e, ao igual que el, militaban no socialismo Cesar Ríos e Mario Morán: estes tres conseguirían fuxir do Estado, os dous primeiros por barco desde o Porto de Luanco e o segundo por Catalunya, exiliándose en Arxentina, Francia e México respectivamente; Guillermo Morán e Arcadio Ríos atoparían a morte, o primeiro no lugar de Chavaga en Monforte en 1949 e o segundo en 1946 no Congreso de reunificación da Federación, e Marcelino de la Parra, antigo cenetista vinculado á FAI, ocuparía a xefatura do estado Maior da Federación de Guerrillas da Galiza e León, atopando a morte en Tarragona cando tentaba cruzar a fronteira camiño do exilio francés nunha fuga preparada polo que fora o seu segundo na Federación naquela altura xa en Francia, Cesar Ríos ■